

Young People's Attitudes to and Experiences with Alcohol and Tobacco in Slovakia

OCHABA, R.

Department of Behavioural Health, Slovak Medical University, Bratislava, Slovak Republic

Citation: Ochaba, R. (2010). Postoje a skúsenosti mládeže na Slovensku s alkoholom a tabakom. *Adiktologie*, (10)1, 26–34.

BACKGROUND: The control of tobacco and alcohol is one of the most important measures aimed at reducing the negative health, social, psychological, and economic impacts of the use of these substances. The objective of the work is to identify attitudes towards smoking and alcohol on the basis of experience, health awareness, and risk behaviour on the part of parents and peers. In addition, the study seeks to identify the relationship between the risk of tobacco and alcohol consumption. **SAMPLE AND METHODS:** The study sample comprised respondents in the 15–29 age group from the whole of Slovakia. The research was carried out using the questionnaire method on a sample of 501 respondents who constituted a representative sample in terms of age, gender, and urban and rural areas. **RESULTS:** The most significant conclusions in terms of young people's experiences, attitudes, and health awareness concerning smoking and alcohol consumption are presented. The article shows correlations between alcohol

consumption and cigarette smoking among respondents. Attitudes, experiences, and health awareness in relation to smoking are mainly influenced by whether a respondent is a smoker, while attitudes are influenced by the gender. As far as alcohol is concerned, attitudes and health awareness are influenced mainly by the age at which experimentation with alcohol began, as well as by the gender. The results also refer to the relationship between experimentation with tobacco on one hand and alcohol on the other. **CONCLUSIONS:** Apparently, the family background and parents' behaviour, imitated by children and young people, are factors which influence people's choice to start smoking and consuming alcohol. The study respondents, too, showed clear correlations between alcohol consumption and cigarette smoking. People who have drunk alcohol at the age of 15 are more likely to have started smoking when they are 15. The respondents whose friends do not smoke are most likely to be non-smokers or ex-smokers.

KEY WORDS: SOCIAL INTELLIGENCE – NORMATIVE EXPECTATIONS – PERCEIVED ACCESSIBILITY – TOBACCO CIGARETTE SMOKING – ALCOHOL CONSUMPTION

Submitted: 3 / JULY / 2009

Accepted: 1 / FEBRUARY / 2010

Address for correspondence: Róbert Ochaba, MA, PhD, MPH / robert.ochaba@uvzsr.sk / Department of Behavioural Health, Slovak Medical University, Bratislava, Limbová 33, 833 03 Bratislava, Slovak Republic

Postoje a skúsenosti mládeže na Slovensku s alkoholom a tabakom

OCHABA, R.

Katedra behaviorálneho zdravia, Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave, Bratislava, Slovenská republika

Citace: Ochaba, R. (2010). Postoje a skúsenosti mládeže na Slovensku s alkoholom a tabakom. *Adiktologie*, (10)1, 26–36.

VÝCHODISKO: Kontrola tabaku a alkoholu je jedno z najdôležitejších opatrení s cieľom znižovať negatívne zdravotné, sociálne, psychologické a ekonomické dopady. Cieľom práce je identifikovať postoje k fajčeniu a alkoholu na základe skúseností, zdravotného uvedomenia a rizikového správania rodičov a rovesníkov. Cieľom je zároveň stanovenie súvislosti medzi rizikom užívania tabaku a alkoholu.

SÚBOR A METÓDY: Výskumný súbor tvorili respondenti z celého Slovenska vo vekovej kategórii 15–29 rokov. Výskum sa realizoval dotazníkovou metódou na vzorke 501 respondentov, ktorí tvorili reprezentatívny súbor z hľadiska veku, pohlavia, mesta a vidieka. **VÝSLEDKY:** Sú predstavené najvýznamnejšie závery v oblasti skúseností, postojov a zdravotného uvedomenia mládeže vo vzťahu k fajčeniu a užívaniu alkoholu. V článku sú preukázané súvislosti medzi užívaním alkoholu a súčasne užívaním tabaku u respondentov. Postoje, skúsenosti a zdravotné uvedomenie k fajčeniu sú ovplyvnené najmä tým, či je

respondent fajčiar, alebo nie a postoje sú ovplyvnené pohlavím. Vo vzťahu k alkoholu sú postoje a zdravotné uvedomenie ovplyvnené najmä vekom, v ktorom dochádza k experimentácii s alkoholom, a pohlavím. Súčasťou výsledkov sú aj vzťahy medzi experimentáciou s tabakom a alkoholom. **ZÁVERY:** Zrejmým faktorom, ktorý môže ovplyvniť ľudí pri ich voľbe vôbec začať fajčiť a užívať alkohol, je správanie rodičov, ktoré je deťmi a mládežou napodobňované. Evidentná súvislosť medzi konzumáciou alkoholu a fajčením cigariet sa prejavila aj priamo u respondentov. Ľudia, ktorí pili alkohol vo svojich 15tich rokoch alebo skôr, majú vyššiu pravdepodobnosť, že začnú vo svojich 15tich rokoch aj fajčiť. Ak respondentovi priatelia nefajčia, tak väčšina respondentov sú nefajčiari alebo bývalí fajčiari.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: VEREJNÉ ZDRAVOTNÍCTVO – KONTROLA TABAKU A ALKOHOLU – SPRÁVANIE RODIČOV A ROVESNÍKOV RESPONDENTOV – VEDOMOSTI, SKÚSENOSTI A POSTOJE

Došlo do redakcie: 3 / ČERVENEC / 2009

Přijato k tisku: 1 / ÚNOR / 2010

Korespondenční adresa: PhDr. Róbert Ochaba, PhD., MPH / robert.ochaba@uvzsr.sk / Katedra behaviorálneho zdravia, Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave, Limbová 33, 833 03 Bratislava, Slovensko

● 1 ÚVOD

Predpoklad súvislosti medzi experimentáciou s fajčením a zároveň experimentáciou s alkoholom u detí a mládeže potvrdili viaceré štúdie (Bien, 1990; Weiss, 1988). Významný počet respondentov, ktorí začali experimentovať s tabakom, zároveň vo zvýšenej miere začal experimentovať s alkoholom a ostatnými nelegálnymi návykovými látkami (Challier, 1999). Tento predpoklad potvrdila aj opačná súvislosť medzi tými respondentmi, ktorí nefajčili a zároveň nepili alkohol. V súvislosti s vekom experimentácie sa potvrdila súvislosť posúvania začiatku experimentácie s tabakom do vyšších vekových kategórií dovedna s neskorším vekom experimentácie s alkoholom. Medzi tri hlavné a zároveň podporné faktory u adolescentov vo vzťahu k riziku užívania drog patria podľa Bronfenbrennera (1986) individuálny charakter, správanie rovesníkov a správanie rodičov. Napriek tomu, že niektorí autori zdôrazňujú význam najmä protektívnych faktorov, najmä odolnosť, ktoré zabraňujú užívaniu návykových látok, rizikové faktory sú väčším prediktorom vo vzťahu k užívaniu návykových látok (Beam, 2002; Jessor, 1995; Newcomb, 1992).

Náš výskum sledoval a analyzoval súvislosti medzi sociodemografickými údajmi a viacerými premennými, ktorými boli oblasti ako skúsenosti, názory, postoje, vedomosti a zdravotné uvedomenie vo vzťahu k ochrane nefajčiarov a ochrany pred alkoholizmom. Výskum vychádzal jednak z poznaných záverov medzinárodných a iných prieskumov, ktoré chcel náš výskum potvrdiť, či vyvrátiť. Poznanie právnych noriem, postojov rodičov k užívaniu tabaku a alkoholu a rovesnícky vzor ovplyvňujú do veľkej miery správanie sa adolescentov.

Z pohľadu viacerých štúdií existuje predpoklad, že sociálne správanie okolia ovplyvňuje užívanie tabaku a alkoholu u jeho členov a že medzi užívaním tabaku a alkoholu existuje priama súvislosť (Catalano, 1993; Félix-Ortiz, 2001). Na druhej strane zas viaceré štúdie potvrdili, že alkohol, cigarety a marihuana sú vstupnými drogami, ktoré vedú k užívaniu nelegálnych drog (Hays, 1987; Moral, 2002; Nešpor, 1998; Kandel, 1992).

● 2 MATERIÁL A METODIKA

Výskumný súbor tvorili respondenti z celého Slovenska vo vekovej kategórii 15–29 rokov. Výskum bol realizovaný na vzorke 501 respondentov, ktorí tvorili reprezentatívny súbor z hľadiska veku, pohlavia, kraja, mesta a vidieka. V súlade s cieľmi práce a výskumu bolo v rámci položiek dotazníka sledovaných sedem sociodemografických charakteristík: vek, pohlavie, kraj trvalého bydliska, bývanie v meste, alebo na vidieku, veľkosť obce, vzdelanie a pracovná aktivita. Výskumný súbor tvorili respondenti vo veku 15–29, pričom boli rozdelení do troch kategórií: 15–19 (165 respondentov), 20–24 (176 respondentov) a 25–29 (160 respondentov). Z hľadiska rozdelenia respondentov podľa pohlavia

mali vyššie zastúpenie ženy (284 respondentek) na rozdiel o mužov (217), čo je z hľadiska demografického v súlade s mierne početnou prevahou žien v celkovej populácii SR. Z hľadiska rozdelenia podľa miesta bydliska – kraja – je zastúpenie nasledovné: Bratislava (57 respondentov), Trnava (50 respondentov), Nitra (66 respondentov), Trenčín (55 respondentov), Banská Bystrica (56 respondentov), Žilina (64 respondentov), Košice (60 respondentov), Prešov (73 respondentov). Na otázku neodpovedalo 20 respondentov. Ďalší demografický údaj zachytáva bydlisko respondenta z pohľadu jeho bývania v meste alebo na vidieku, kde 253 respondentov (53 %) býva v meste, pričom na vidieku býva 228 respondentov (47 %). Údaje od respondentov za mesto sa týkajú respondentov žijúcich v lokalitách nad 10 000 obyvateľov. Na otázku neodpovedalo 20 respondentov. Z hľadiska vzdelania sú najpočetnejšou skupinou respondenti so stredoškolským vzdelaním s maturitou (256 respondentov). Na druhom mieste sú respondenti so základným vzdelaním (116 respondentov), nasledujú respondenti s vysokoškolským vzdelaním (69 respondentov) a stredoškolské vzdelanie bez maturity má 40 respondentov. Na otázku neodpovedalo 20 respondentov.

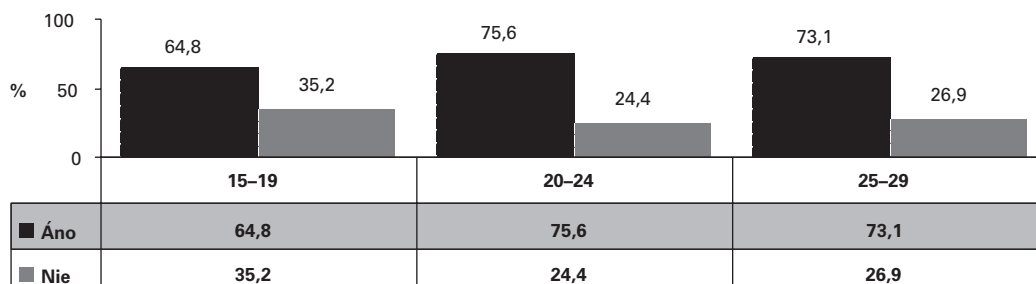
Za základnú výskumnú metódu sme zvolili dotazníkovú metódu s uzavretými a otvorenými odpoveďami, kde odpovede boli získané prostredníctvom telefonického rozhovoru. Kvantitatívny výskum typu CATI bol realizovaný telefonickou formou a zber údajov prebehol v období od 1. 5.–1. 9. 2007. Rozhovor prebiehal na základe náhodne vygenerovaných osôb podľa telefónnych zoznamov v sieťach Slovak Telecom, Orange Slovakia a T-Mobile Slovakia. Priemerná dĺžka trvania hovoru bola 8–10 minút. Dotazník obsahoval celkom 35 otázok. Otázky a možnosti odpovedí, ktoré boli použité v dotazníku, boli prevzaté z iných prieskumov. Spoločne zisťujú skutočné vnímanie a názory na otázky, ktoré sa nachádzajú v dotazníku. Konkrétne sa jedná o položky z dotazníka The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, ktorý sa realizoval v rokoch 1995, 1999, 2003 a 2007 pod gesciou Pompidou Group Rady Európy. Druhým medzinárodným prieskumom pod gesciou Svetovej zdravotníckej organizácie, z ktorého boli prevzaté položky a druhy odpovedí, bol Global Youth Tobacco Survey, ktorý bol realizovaný v roku 2003 a cieľovou skupinou boli deti vo veku 13–15 rokov.

Obsah dotazníka je rozdelený do troch tematických častí:

Prvá časť je zameraná na sociodemografické charakteristiky respondentov a skladá sa zo 7 otázok.

Druhá časť je zameraná na osobné skúsenosti respondentov s alkoholom a tabakom, na vnímanie fajčenia a konzumu alkoholu u rodičov a priateľov a skladá sa zo 14 otázok.

Tretia časť dotazníka je zložená zo 14 otázok a týka sa názorov na toleranciu fajčenia v spoločnosti a hodnotenie príťažlivosti vo vzťahu ku konzumu alkoholu, postojov

Graf 1 / Graph 1

Experimentácia s fajčením
Experimentation with smoking

k reklame na alkoholické nápoje a sleduje poznanie právnych noriem a názory na ich dodržiavanie v praxi.

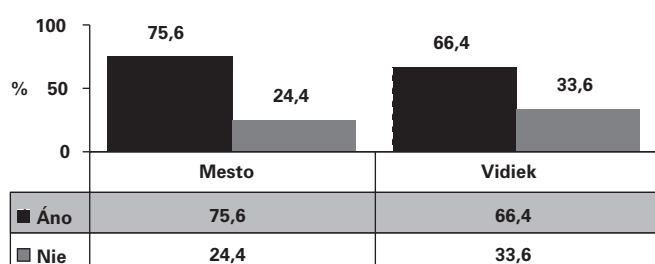
Údaje boli spracované prostredníctvom štatistického programu SPSS Windows 15.0. Medzi použité metódy spracovania dát boli použité prvostupňové a druhostupňové triedenie, Cramerov V koeficient. Interval spoľahlivosti dát sa pohybuje od 3,56 % až do 5,32 % – podľa počtu odpovedajúcich a ich zloženia v jednotlivých premenných.

● 3 VÝSLEDKY

● 3 / 1 Fajčenie – experimentovanie s cigaretami

Podľa výsledkov až 71 % respondentov vo veku od 15 do 29 rokov uviedlo, že niekedy skúsali fajčiť alebo experimentovali s cigaretami. Z toho až 29 % uviedlo, že experimentovali ako štrnásťroční a mladší. Vo vekovej skupine od 15 do 19 rokov je o niečo menší počet respondentov, ktorí skúsali fajčiť (graf 1). Experimentovanie s cigaretami sa vo väčšej miere týka mužov. Vyše 80 % z nich uviedlo, že s cigaretami experimentovali. Ženy pripustili skúšanie cigariet v 65 % prípadov. Mladí ľudia sa vo väčšej miere stretli s experimentovaním s cigaretami v mestách ako v obciach. Podľa grafu 2 v mestách to boli 3/4 opýtaných a na vidieku 66 %. Mladší respondenti uvádzajú, že začínali s cigaretami o niečo skôr, v priemere od 14,3 rokov. Oproti tomu starší respondenti uvádzajú, že ich prvé skúsenosti boli v 17. roku života (graf 2).

V nižšom veku začínajú s cigaretami v prevažnej miere muži. 15roční a mladší respondenti muži skúsili cigarety

Graf 2 / Graph 2

Experimentácia s fajčením podľa miesta bydliska
Experimentation with smoking by urban and rural areas

v 59 % prípadov, oproti tomu ženy v tomto veku uvádzajú skúsenosť v 43 % prípadov.

● 3 / 2 Fajčenie v súčasnosti

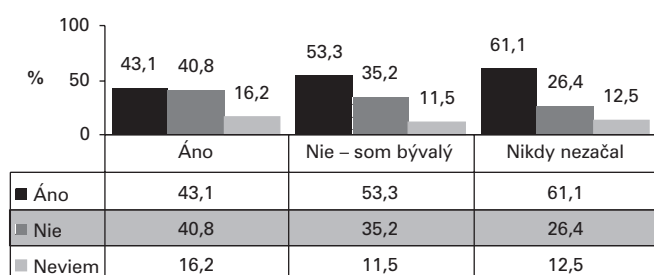
Z respondentov, ktorí majú skúsenosti s cigaretami, uviedlo 36,4 %, že fajčia aj v súčasnosti. V celkovom vyjadrení respondentov od 15 do 29 rokov uviedlo až 26 %, že fajčia aj v súčasnosti. K fajčeniu v súčasnosti sa priznalo 28 % z respondentov medzi 15.–19. rokom života. Oproti tomu respondenti v staršom veku priznávajú fajčenie v 40 % prípadov. „Verní“ fajčeniu zostávajú najmä muži. Až 71 % žien uviedlo, že sú bývalé fajčiarky oproti mužom, ktorí sa fajčenia zbavili len v 55 % prípadov. 72 % respondentov na vidieku prestalo fajčiť na rozdiel od zanechania fajčenia v mestách, kde je pomer menší – 57 %. Z respondentov, ktorí sa považujú za fajčiarov, uviedlo príležitostné fajčenie 27 % z nich. Viac ako polovica z nich fajčí výlučne pri spoločenských príležitostiach. Spotreba cigariet medzi pravidelnými fajčiarmi sa pohybuje od 6 do 20 cigariet za deň. Uviedli to takmer tri štvrtiny respondentov. 29,5 % respondentov udáva dĺžku denného fajčenia cigariet medzi 5–10 rokmi.

● 3 / 3 Fajčenie rodičov a priateľov

Až 62 % respondentov uviedlo, že nefajčí ani jeden z ich rodičov. V domácnostiach najčastejšie fajčí otec – 19,4 %. Matka fajčí v 9,6 % prípadov a obaja rodičia v 8,8 % prípadov. V prípadoch, keď v domácnosti nefajčí ani jeden rodič, majú deti menšie sklony experimentovať s cigaretami. 73,6 % respondentov neskúšalo vôbec fajčiť, ak ich rodičia nefajčili. V prípade, že ani jeden z rodičov nefajčí, je medzi respondentmi nižšie percento tých, ktorí nefajčia ani v súčasnosti. Najviac, 55,5 %, respondentov uvádza, že fajčia niektorí ich priatelia. Len 17,6 % uviedlo, že nefajčí žiaden ich priateľ. 29 % respondentov, ktorých priatelia nefajčia, uviedlo, že neskúsali experimentovať s cigaretami. V prípade, že sa pohybovali medzi fajčiacimi priateľmi, neskúšalo fajčiť len 13 % z nich. Ak priatelia nefajčia, má to vplyv aj na to, či respondent pri fajčení zostane, alebo nie. Ak fajčí väčšina alebo všetci priatelia, zostane pri fajčení spolu 53 % respondentov.

● 3 / 4 Tolerancia fajčenia

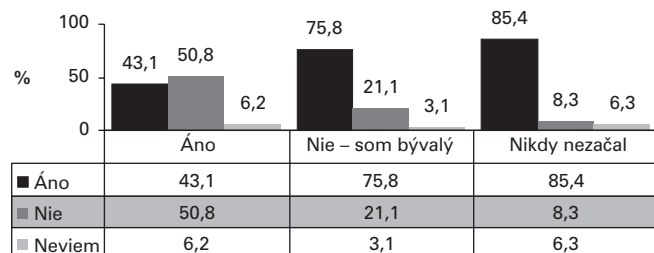
Až 77 % respondentov si myslí, že fajčenie je na Slovensku v spoločnosti tolerované. Menej vnímajú tolerovanie fajčenia respondenti, ktorí skúšali experimentovať s cigaretami. Súčasní fajčiari si v menšej miere myslia, že fajčenie je tolerované. Oproti tomu medzi bývalými fajčiarmi si to myslí 77 % a medzi tými, ktorí nikdy nefajčili, dokonca 85 % respondentov si myslí, že fajčenie je na Slovensku tolerované. Respondenti sa vo veľkej miere zhodujú v názore, že fajčenie nerobí ľudí príťažlivejšími. Podľa 53 % respondentov by mala byť reklama na tabakové výrobky zakázaná. Podľa grafu 3 by reklamu na tabakové výrobky radšej zakázali ľudia, ktorí nefajčia a ktorí prestali fajčiť. Naopak 41 % fajčiarov si myslí, že reklama na cigarety by nemala byť zakázaná (graf 3). Až 70 % respondentov podporuje zákaz fajčenia

Graf 3 / Graph 3

Postoje k úplnému zakazu reklamy a fajčenie respondentov
Attitudes to a total ban on tobacco advertising and smoking habits

na verejných miestach, akými sú reštaurácie, bary, zastávky hromadnej dopravy a podobne. Proti zakazu je štvrtina respondentov. Za zákaz fajčenia na verejných miestach by boli v najväčšej miere nefajčiari. Podľa grafu 4 medzi tými, ktorí nikdy nefajčili, si to myslí 85 %, medzi bývalými fajčiarmi 76 % a medzi fajčiarmi len 43 % respondentov (graf 4).

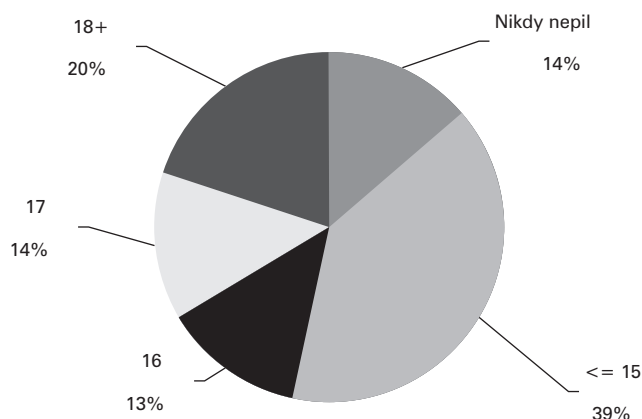

Graf 4 / Graph 4

Postoje k úplnému zakazu fajčenia na verejných miestach a fajčenie respondentov
Attitudes to a total ban on smoking in public places and smoking habits

● 3 / 5 Ochrana nefajčiarov a škodlivosť fajčenia

Právne normy, ktoré upravujú ochranu nefajčiarov, pozná podľa vlastného vyjadrenia len 39 % respondentov. Poznanie právnych noriem upravujúcich ochranu nefajčiarov deklarovali vo zvýšenej miere fajčiari (46 %). Až 76 % respon-

Graf 5 / Graph 5

Vek experimentovania s alkoholom
Experimentation with alcohol by age

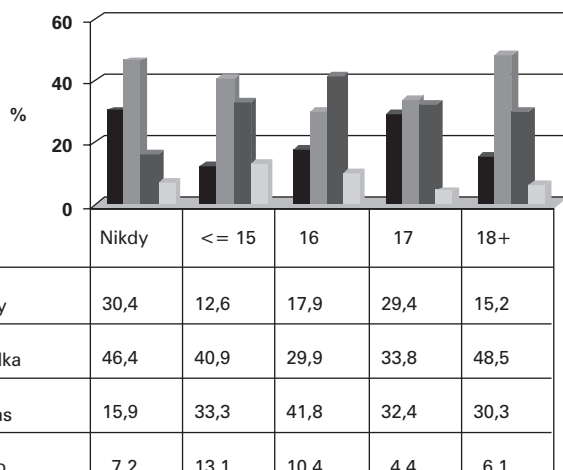
dentov si myslí, že právne normy na ochranu nefajčiarov nie sú dodržiavané. Oproti tomu o ich dodržiavaní je presvedčených len 6,6 % respondentov. O dodržiavaní noriem na ochranu nefajčiarov sú presvedčení skôr fajčiari. Drvivá väčšina respondentov si vo väčšej, alebo menšej miere myslí, že fajčenie škodí zdraviu. V tejto otázke sme nezaznamenali rozdiely medzi tými, ktorí fajčia a nefajčia. O škodlivosti sú presvedčené obidve skupiny respondentov. Najviac respondentov pripúšťa ako rizikový faktor fajčenia rakovinu – 98 %. Nasleduje infarkt myokardu – 79 % a hypertenzia 65 %. Rakovinu pľúc ako aj ostatné choroby si v o niečo menšej miere pripúšťajú fajčiari. Rozdiely sú však minimálne. 88 % respondentov si myslí, že fajčenie patrí medzi poruchy správania a spôsobuje u fajčiarov závislosť. Fajčiari si v menšej miere myslia, že fajčenie patrí medzi poruchy správania a spôsobuje závislosť.

● 3 / 6 Pitie alkoholu

Podľa grafu 5 až 39,5 % respondentov uvádza, že alkoholické nápoje začali piť v 15. roku alebo skôr. Nikdy podľa vlastného vyjadrenia nepilo 13,8 % respondentov. Respondenti vo väčšej miere nepili, ak ani neskušali experimentovať s cigaretami. Naopak, výraznejší je vzťah medzi prvým kontaktom s alkoholom a začatím fajčenia u tých respondentov, ktorí začali s oboma činnosťami v nižšom veku. Z respondentov, ktorí pijú alkoholické nápoje, uviedlo 26 %, že pili 1- alebo 2krát počas minulých 30 dní. Rovnaké percento uviedlo pitie 3–5krát počas minulých 30 dní. 16 % respondentov uviedlo, že v posledných 30 dňoch nepilo vôbec. Vo väčšej miere pili v posledných 30 dňoch fajčiari. Nefajčiari pili v 73,5 % prípadov, bývalí fajčiari v 84,4 % a fajčiari v 90,8 % prípadov.

● 3 / 7 Pitie alkoholu u rodičov a priateľov

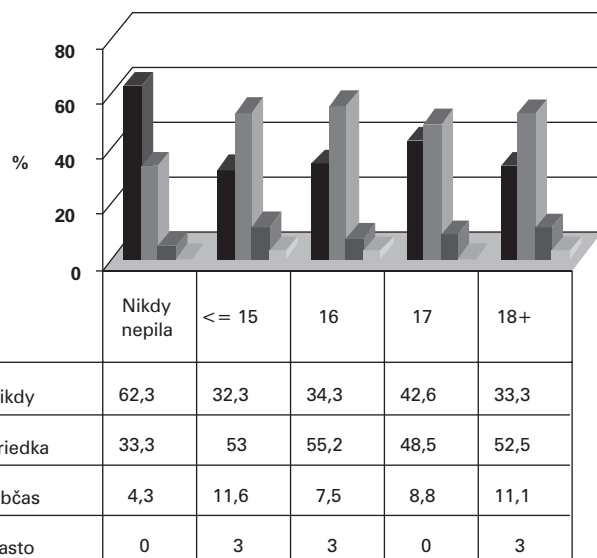
Z výskumu vyplýva rozdiel medzi zvyklosťami v pití rodičov respondentov. Častejšie pijú otcovia ako matky. Zriedka alebo občas pijú otcovia v 72 % prípadov a často v 9 %. Oproti tomu matky zriedka alebo občas v 59,5 % a často

Graf 6 / Graph 6

Pitie otca vo vzťahu k pitiu detí

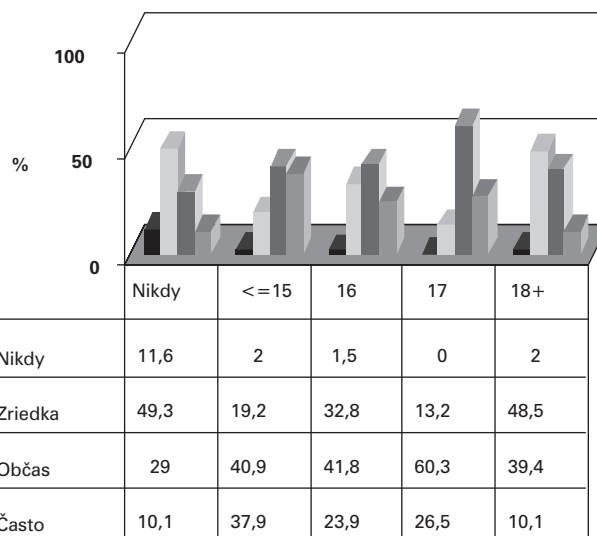
Father's drinking in relation to children's drinking

Graf 7 / Graph 7

Pitie matky vo vzťahu k pitiu detí

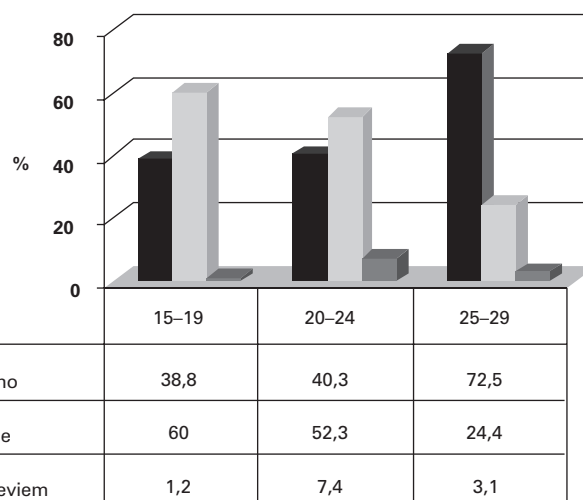
Mother's drinking in relation to children's drinking

Graf 8 / Graph 8

Pitie priateľov vo vzťahu k pitiu respondentov

Friends' drinking in relation to respondents' drinking

Graf 9 / Graph 9

Zákaz predaja alkoholických nápojov a vek respondentov

Ban on sales of alcohol and respondent's age

v 2,2 % prípadov. Ak respondentovi rodičia nepijú, stúpa počet respondentov, ktorí vôbec neskúšali alkohol. Podľa grafu 6 a 7 je významnejšie správanie matky ako otca ako protektívny faktor pre ich deti. Takmer všetci respondenti sa pohybujú medzi priateľmi, ktorí niekedy pijú. Zriedka a občas pijú priatelia respondentov v 72 % odpovedí a často v 25 % odpovedí. Podľa grafu 8 ak respondentovi priatelia nepijú, v menšej miere skúšali alkohol aj samotní respondenti (grafy 5, 6, 7, 8).

● 3 / 8 Tolerancia pitia a ochrana pred alkoholizmom

Až 91,4 % respondentov uviedlo, že podľa ich názoru nerobí alkohol ľudí príťažlivejšími. Až 54 % respondentov si myslí, že reklama na alkohol by nemala byť zakázaná. Podľa názoru

ru 38 % respondentov by mala byť reklama na alkohol úplne zakázaná. Za zákaz reklamy na alkohol sú v rovnakej miere respondenti, ktorí v súčasnosti pijú alkohol, rovnako s tými, ktorí ho nepijú. Za zákaz predaja alkoholu osobám mladším ako 20 rokov sa vyslovila polovica všetkých respondentov. Podľa grafu 9 sú vo významnej miere za zákaz predaja alkoholu osobám mladším ako 20 rokov starší respondenti vo vekovej kategórii 25-29 rokov (72,5 %). V nižších vekových kategóriách by za zákaz bolo približne 40 % respondentov. Vo väčšej miere by za zákaz predaja alkoholu boli ženy (59 %) na rozdiel od mužov, z ktorých sa za zákaz vyslovilo 38 % respondentov (graf 9).

Právne normy ochraňujúce mladistvých pred alkoholizmom nepozná polovica všetkých opýtaných. Zo všetkých respondentov si až 79 % myslí, že právne normy, ktoré majú

mladých ochraňovať pred alkoholizmom, nie sú na Slovensku dodržiavané.

● 3 / 9 Experimentácia s fajčením predstavuje zvýšenú pravdepodobnosť experimentácie s alkoholom

Predpoklad súvisí so vzájomnou previazanosťou fajčenia a užívania alkoholických nápojov aj vzhľadom k legalite obidvoch produktov a v súvislosti s kultúrnymi tradíciami. Fajčenie a užívanie alkoholu predstavuje jednu z bežných prejavov spoločenského správania v minulosti viac ako v súčasnosti. Napriek tomu je podľa predpokladu priama súvislosť medzi experimentáciou s fajčením a súčasne či následne s konzumáciou alkoholu. Experimentácia s tabakom predstavuje zvýšené riziko experimentácie s alkoholom vo veku 15 rokov a menej. Až 45 % respondentov, ktorí skúšali experimentovať s tabakom, má zároveň skúsenosti s alkoholom vo veku 15 rokov a menej. Na druhej strane zas až 29 % respondentov, ktorí neskúšali fajčiť, nemalo skúsenosť s alkoholom. Ak začína skúsenosť s alkoholom v neskoršom veku, posúva sa aj skúsenosť s fajčením do neskoršieho veku. Zistenia sú na štatisticky hladine významnosti p 0,001.

V ďalšej sledovanej charakteristike sa nám súvislosť medzi fajčením a vyššou pravdepodobnosťou užívania alkoholu opäť potvrdila. Sledovali sme správanie respondentov počas minulých 30 dní vo vzťahu k fajčeniu a súčasne užívaniu alkoholu. Menší výskyt užívania alkoholu počas minulých 30 dní bolo u tých respondentov, ktorí nefajčili. Táto súvislosť sa preukázala aj v opačnom poradí. Spomedzi súčasných fajčiarov je až 91 % tých, ktorí za minulých 30 dní pili aj alkoholický nápoj. Pričom spomedzi tých, ktorí nikdy nefajčili, konzumovalo alkohol za minulých 30 dní len 74 % respondentov. Vyšší výskyt súčasného užívania alkoholu je u tých respondentov, ktorí počas minulých 30 dní fajčili. U tých respondentov, ktorí nikdy nezačali fajčiť, je štatisticky najviac respondentov, ktorí neužívali počas minulých 30 dní žiadny alkohol.

● 4 ZÁVERY A DISKUSIA

Výskum sledoval a analyzoval súvislosti medzi sociodemografickými údajmi a viacerými premennými, ktorými boli oblasti ako skúsenosti, názory, postoje, vedomosti a zdravotné uvedomenie vo vzťahu k fajčeniu a ochrane nefajčiarov. Výskum vychádzal jednak z poznaných záverov medzinárodných a domácich prieskumov (Názory občanov na problémy spojené s rozšírenosťou drog, 2006; ESPAD Report, 2007). Počas realizácie výskumu sme vychádzali z predpokladu, že úroveň názorov, postojov, zdravotného uvedomenia súvisí s vybranými demografickými charakteristikami. Medzi sledované sociodemografické charakteristiky sme zaradili vzťah medzi fajčiarmi a nefajčiarmi, vzťah medzi mestom a vidiekom a vzťah medzi mužmi a ženami. Rozdiely medzi sledovanými premennými neboli v mnohých

prípadoch výrazné a v tomto smere je potrebné rozvíjať výskum v tejto oblasti aj naďalej. Predovšetkým sa to týka predpokladu o rozdieloch medzi postojmi, názormi a zdravotným uvedomením obyvateľov mesta a vidieka. Rozdiely medzi mestom a vidiekom sa zmenšujú. Na druhej strane sú výrazné rozdiely v skúsenostiach, postojoch a zdravotnom uvedomení medzi mužmi a ženami, pričom práve ženy sa javia ako uvedomejšie vo vzťahu k užívaniu tabaku a takisto aj alkoholu. Takisto výskum preukázal významne protektívny faktor, ktorým je správanie matky vo vzťahu k správaniu dieťaťa v rodine. Správanie matky je kľúčové vo vzťahu k podpore abstinencie od tabaku a alkoholu a taktiež odďaľovania veku experimentácie. Zdravotne uvedomejšie správanie bolo identifikované aj pri postoji k úplnému zákazu fajčenia, zákazu predaja alkoholu osobám mladším ako 20 rokov na verejných miestach na rozdiel od mužov. Toto zistenie však logicky môže súvisieť s tým, že v populácii je viac fajčiarov mužov ako žien. Na druhej strane neboli identifikované rozdiely v otázke poznania právnych noriem a otázky škodlivosti fajčenia. Významným faktorom, ktorý ovplyvňuje správanie mladých ľudí, je správanie ich rovesníkov (Kožený, 2008). Vzťah medzi častým užívaním alkoholu u rovesníkov súvisel významne s včasnou experimentáciou s alkoholom vo veku 15 rokov a skôr. Napríklad v inej štúdii až 77 % študentov stredných a vysokých škôl, ktorí sú dnes fajčiarmi, začalo fajčiť vo veku 15 rokov a skôr (Chalier, 2000). Veľmi významným faktorom, ktorý sa podieľa na začiatkoch experimentácie s tabakom a alkoholom, je zvedavosť u detí, ktoré navštevujú základnú školu. Aj keď do istej miery odsudzujú užívateľov tabaku a alkoholu, napriek tomu sa v štúdii u detí vo veku 12–13 rokov objavuje zvedavosť (Miovský, 2004).

Z hľadiska rizika vzniku drogovej závislosti jedného a kombinovaného typu je smerodajný vek začiatku konzumácie tabaku a alkoholu, ktoré sú vstupnými drogami. Podľa Nešpora (1998) a Kandela (1992) zvyšujú prechodné drogy, akými sú tabak a alkohol, riziko začiatku užívania nelegálnych drog. Nízky vek, vysoká frekvencia užívania sú signálom neskoršieho užívania nelegálnych drog. Vysokú mieru súčasného užívania alkoholu, tabaku a nelegálnych drog u 15-ročných potvrdila aj iná štúdia (Miovský, 2002). Na druhej strane však treba zdôrazniť, že riziko vzniku závislosti ovplyvňuje aj rodinná anamnéza, osobnostné faktory užívateľa drog, presvedčenia a očakávania v súvislosti s účinkami návykových látok (Rovný, 2007; Orosová, 2007).

Náš výskum preukázal súvislosť medzi fajčením a užívaním alkoholu u detí a mládeže, čo je v súlade so zisteniami v prieskumoch Štatistického úradu SR a medzinárodného prieskumu ESPAD (The ESPAD, 2007; Názory spojené s drogovou závislosťou, 2006). Takmer siedmi z desiatich v skupine mládeže SR, ktorí uviedli, že pijú alkohol, zároveň aj fajčia. Naopak, deväti z desiatich nekonzumentov alkoholu vôbec nefajčia.

V oblasti rizika vzniku kombinovanej závislosti od tabaku a iných návykových látok, akými sú napríklad lieky, heroín, marihuana, kokaín, sa za obdobie posledných 10 rokov objavilo viacero názorov. Jeden potvrdzuje úzku súvislosť medzi užívaním tabaku a rizikom užívania marihuany, avšak nie čo sa týka rizika vzniku závislosti (Brook, 1999; National Household Survey, 2003; Graves, 2005). Inými slovami povedané, závislosť od tabaku dovedna s užívaním marihuany automaticky nepredpokladá kombinovanú závislosť na rozdiel od tabaku a alkoholu, kde je riziko vzniku závislosti mnohonásobne vyššie. Na druhej strane však užívanie marihuany je častejšie spojené s užívaním tabaku ako s užívaním iných nelegálnych drog (Ostaszewski, 2006).

Jedným z možných vysvetlení je status drogy, respektíve či je legálna, alebo nelegálna. Sociálne akceptovateľnejšia závislosť predstavuje u nás a aj vo svete závislosť od tabaku na rozdiel od závislosti od kokaínu či heroínu. Z tohto hľadiska je vnímanie rizika závislosti a z toho plynúceho sociálneho vylúčenia zo spoločnosti oveľa fatálnejšie pri tabaku a alkohole, na rozdiel od iných nelegálnych návykových

látok, ktoré spoločnosť vníma výrazne negatívne (Ochaba, 2008). To isté konštatovanie sa vzťahuje aj na vnímanie rizika fajčenia u mládeže na vznik ochorení (Redmond, 1999).

Na základe týchto výskumných záverov je potrebné v oblasti výchovy ku zdraviu zacieliť pozornosť na rodičov, ktorí sú nositeľmi vzorového správania pre ich deti (Brukkerová, 2007). Abstinencia a zriedkavý konzum alkoholu u rodičov je vysoko protektívnym faktorom vo vzťahu k posúvaniu začiatku experimentácie s tabakom a alkoholom u ich detí. Z tohto pohľadu je výchova ku zdraviu na školách jedným z najúčinnějších prostriedkov ovplyvňovania životného štýlu nielen detí, ale aj rodičov.

Ďalším faktorom, ktorý významne ovplyvňuje správanie respondentov, je správanie ich rovesníkov. V tomto smere je výchova ku zdraviu jedným z najúčinnějších prostriedkov podpory alebo zmeny správania respondentov (Hegyí, 2004 a 2004).

LITERATÚRA / REFERENCES

- Beam, M. R. et al. (2002). Adolescent problem behaviour and depressed mood: Risk and protection within and across social context. *Journal of Youth and Adolescence*, 31(5), 343–357.
- Bien, T. H., Burge, R. (1990). Smoking and drinking: A review of the literature. *International Journal of Addiction*, 25, 1429–1454.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research Perspectives. *Development Psychology*, 22(6), 723–742.
- Brook, J. S., Kessler, R. C., Cohen, P. (1999). The onset of marijuana use from preadolescence and early adolescence to young adulthood. *Dev. Psychopathology*, 11, 901–914.
- Brukkerová, D., Gajdošík J., Knezovič R. (2007). Formovanie postoja k podpore zdravia v rodine. In: D. Selko (Ed.), *Psychológia zdravia v praxi*. NÚSCCH, a. s., Bratislava: Vydavateľstvo MAURO Slovakia, s. r. o., pp. 74–82. ISBN 978-80-968092-5-7 2007.
- Catalano, R. F. et al. (1993). Using research to guide culturally appropriate drug abuse prevention. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(5), 804–811.
- Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v SR 2006 (2007). Bratislava: NCZI a ÚV SR, 136 s. ISBN 978-80-89292-02-8.
- Félix-Ortiz, M. et al. (2001). Adolescent drug use in Mexico and among Mexican-American adolescents in the United States: environmental influences and individual characteristics. *Culture Divers Ethnic Minor Psychology*, 7(1), 27–46.
- Graves, J. et al. (2005). Risk and protective factors associated with alcohol, cigarette, and marijuana use during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 34 (4), 379–387.
- Hays, R. D. et al. (1987). Structural-Equation models of current drug use: A appropriate models so simplex? *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 134–144.
- Hegyí, L., Takáčová, Z., Brukkerová, D. (2004). Výchova k zdraviu a podpora zdravia. Bratislava: Slovenská zdravotnícka univerzita, HERBA s. r. o., 149 s. ISBN 80-89171-20-6.
- Hegyí, L., Takáčová, Z., Brukkerová, Z. (2004). Vybrané kapitoly z pedagogiky a komunikácie pre verejné zdravotníctvo. Bratislava: Slovenská zdravotnícka univerzita, HERBA, s. r. o., 106 s. ISBN 80-89171-21-4.
- Challier, B. et al. (2000). Association of family environment and individual factors with tobacco, alcohol and illicit drug use in adolescents. *European Journal of Epidemiology*; 16, 33–42.
- Jessor, R. et al. (1995). Protective factors in adolescent problem behaviour: moderator effects and development change. *Developmental Psychology*, 31(6), 923–933.
- Kandel, D. S., Yahamguchi, K., Chen, K. (1992). Stages of progression in drug involvement from adolescence to adulthood: further evidence for gateway theory. *Journal of Studies of Alcohol*, 53(5), 447–457.
- Kožený, J., Csémy, L., Tišanská, L. (2008). Atributy sklonu ke kouření u patnáctiletých adolescentů v roce 2006: Explorační analýza. *Československá psychologie*, 52 (3), 209–224.
- Miovský, M., Trapková, B., Miovská, L. (2004). Názory a postoje k návykovým látkám a jejich užívání u žáků šestých tříd základních škol: metoda ohniskových skupin. *Adiktologie*, 4(3), 306–317.
- Miovský, M., Urbánek, T. (2002). Tabák, alkohol a nelegální drogy. *Československá psychologie*, 46(2), 165–177.
- Moral, A. R., McCaffrey, D. F., Paddock, S. M. (2002). Reassessing the marijuana gateway effect. Society for the Study of Addiction to Alcohol and other Drugs. *Addiction*, 97, 1493–1504.
- National Household Survey of Drug Abuse (2003): *The NHSDA Report: Characteristics of marijuana users*. Retrieved March 13, 2003, from the Office of Applied Studies Division of the Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA), website: <http://www.samha.gov.oas/2k3/newMJ/newMJ.htm>.
- Názory občanov na problémy spojené s rozšírenosťou drog. (2006). Bratislava: ŠÚ SR, 110 s.
- Nešpor, K., Dvořák, V. (1998). *Prevence trestné činnosti související s návykovými látkami*. Praha: TRIVIS, 98 s. ISBN 80-902283-9-9.
- Newcomb, D. N., Felix-Ortiz, M. (1992). Multiple protective and risk factors for drug use and abuse: Cross-sectional and prospective finding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(2), 280–296.

- Ochaba, R., Rovný, I., Bielik, I. et al. (2008). *Základy kontroly tabaku a alkoholu*. Bratislava: ÚVZ SR, 62 s. ISBN 978-80-7159-170-2.
- Ochaba, R., Rovný, I., Stančíak, J., Tóth, K. (2007). Kontrola alkoholu z pohľadu komunitných prístupov. *Verejné zdravotníctvo*, 4, (4), www.szu.sk.
- Orosová, O., Gajdošová, B., Gecková, A., Dijk, P. J. (2007). Rizikové faktory užívania drog dospievajúcimi. *Československá psychologie*, 51 (1), 32–47.
- Ostaszewski, K., Zimmerman, M. (2006). The effects of cumulative risks and promotive factors on urban adolescent alcohol and other drug use: A longitudinal study of resiliency. *American Journal of Community Psychology*, 38, 237–249.

- Redmond, W. (1999): Trends in adolescent cigarette use: The diffusion of daily smoking. *Journal of Behavioural Medicine*, 22(4),379–395.
- Rovný, I., Ochaba, R., Bielik, I. et al. (2007). *Prevenca závislosti a fajčenia tabaku*. Bratislava: ÚVZ SR, 144 s. ISBN 978-80-7159-164-1.
- The ESPAD Report (2007). *Alcohol and drug use among European 17–18 year old students*. Sweden: CAN. 250 p. ISBN 978-91-7278-005-7.
- Weiss, S., Moore, M. (1988). Various characteristics of alcohol use by Israeli high school students. *Journal of Alcohol and Drug Education*, 33, 59–66.

LEKTORSKÉ DOVEDNOSTI

KNIHY

Olga Medlíková

Praktická a čtivá príručka je určená jak začínajúcim lektorům, kteří chtějí dobře zvládnout svou práci, tak i těm zkušenějším, kteří v ní naleznou náměty na vylepšení a zpestření své činnosti. Důraz je kladen na klíčové schopnosti lektora a jeho zvládání vzdělávacího procesu včetně obtížných situací. Dozvíte se, jaké jsou nejdůležitější dovednosti dobrého lektora, jak na nich pracovat či jak postupovat, jestliže chcete podnikat jako soukromý lektor, konzultant nebo jiný vzdělavatel. Zjistíte, proč a jak analyzovat vzdělávací potřeby, jak se připravit na vzdělávací akci a úspěšně zvládnout celý proces lektorování, jaké hry a další aktivizační prvky použít při vzdělávání, jak řešit komplikované situace a problémy či proč je důležité závěrečné hodnocení vzdělávací akce a jak je provést. Kniha je psána srozumitelným jazykem a obsahuje řadu praktických rad a tipů.

Grada Publishing, a.s., 167×240, brožovaná vazba, 176 stran, cena 249 Kč, 10,71 €, ISBN: 978-80-247-3236-7, kat. číslo 3557

Publikaci si můžete objednat na stránkách www.adiktologie.cz (časopis Adiktologie, online objednávka).

Redakce časopisu Adiktologie, Centrum adiktologie PK 1. LF UK v Praze,
Ke Karlovu 11, 120 00 Praha 2 / e-mail: journal@adiktologie.cz / www.adiktologie.cz

AGRESIVITA A KRIMINALITA ŠKOLNÍ MLÁDEŽE

KNIHY

Zdeněk Martínek

V posledních letech začalo stoupat procento dětí, které mají problémy s chováním, v klasických třídách a vyučovacích hodinách jsou nevladatelné, narušují chod celé třídy, do jisté míry znamenají i ohrožení ostatních spolužáků. Učitelé jsou při jejich vedení bezbranní a bezradní a mnohdy se i jejich rodiče dostávají do pozice bezmocných a nešťastných lidí. Publikace proto odpovídá na otázky, které slýchá většina odborníků zabývajících se patologickým chováním dětí a mládeže: „Co se s dnešními dětmi děje, že jsou takové?“, „Jak je možné, že to, co v chování dětí bylo před dvaceti lety nepředstavitelné, se dnes stává normou?“ Renomovaný český autor seznamuje pedagogickou veřejnost a studenty učitelství se způsoby agresivního chování dětí a mládeže ve škole, s druhy agrese, s nimiž se mohou setkat ve školním prostředí, a s jejich příčinami a důsledky pro další vývoj jedince.

Grada Publishing, a.s., 144×207, brožovaná vazba, 152 stran, cena 229 Kč, 9,85 €, ISBN: 978-80-247-2310-5

Publikaci si můžete objednat na stránkách www.adiktologie.cz (časopis Adiktologie, online objednávka).

Redakce časopisu Adiktologie, Centrum adiktologie PK 1. LF UK v Praze,
Ke Karlovu 11, 120 00 Praha 2 / e-mail: journal@adiktologie.cz / www.adiktologie.cz